

ŚWIADKOWIE PRZESZŁOŚCI ZIEMI SIEDLECKIEJ. BIOGRAMY

**GRALIŃSKI Zygmunt, KRZYPKOWSKI Stefan, LULEWICZ Henryk,
MATUSAK Piotr, TOMASZKIEWICZ Ignacy**

<https://doi.org/10.34739/his.2020.09.14>

W 2009 r. z inicjatywy i pod redakcją Śp. profesora Arkadiusza Kołodziejczyka ukazał się tom I *Słownika biograficznego Południowego Podlasia i Wschodniego Mazowsza*, któremu patronowały Siedleckie Towarzystwo Naukowe i Instytut Historii Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach (wówczas Akademia Podlaska). Począwszy od czwartego numeru „Historii i Świata” postanowiliśmy uruchomić dział „Świadkowie Przeszłości Ziemi Siedleckiej. Biogramy”. Przyjmujemy dwa podstawowe założenia. Po pierwsze, zakres terytorialny określony w *Słowniku biograficznym Południowego Podlasia i Wschodniego Mazowsza*; po drugie, przyjmujemy zasady *Polskiego Słownika Biograficznego*, ale bez wprowadzania skrótów z nielicznymi wyjątkami. Skróty wprowadziliśmy w wydaniu książkowym. Zamierzamy publikować biogramy osób urodzonych lub związanych z działalnością na terenie zakreślonym w tytule *Słownika biograficznego Południowego Podlasia i Wschodniego Mazowsza*. Szczególną uwagę pragniemy zwrócić na dorobek naukowy pracowników UPH, przez który i jego wcześniejsze mutacje przewinięło się wielu uczonych i pozostawiło znaczący ślad w dorobku naukowym i organizacyjnym uczelni.

GRALIŃSKI Zygmunt (1897-1940), prawnik, adwokat, działacz ruchu ludowego, poseł na Sejm II kadencji (1928-30), wiceminister spraw zagranicznych rządu Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie.

Urodził się 29 IX 1897 r. w Łęczycy w rodzinie inteligenckiej. Po ukończeniu gimnazjum w Charkowie rozpoczął studia prawnicze na Uniwersytecie Warszawskim (1918-22). W 1925 r. w Paryżu uzyskał stopień doktora praw. Po powrocie do Polski podjął pracę w Ministerstwie Spraw Zagranicznych, wykładał publiczne prawo międzynarodowe na Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie. Jako adwokat bronił działaczy ludowych w procesach politycznych, w tym w procesie brzeskim. Aktywnie działał w Polskim Stronnictwie Ludowym (PSL) „Wyzwolenie”. Graliński był prezesem zarządu powiatowego tego ugrupowania w Sokołowie Podlaskim i Siedlcach. W okresie 1928-30 sprawował mandat poselski. Po utworzeniu Stronnictwa Ludowego (SL) wszedł w skład Rady Naczelnej SL (1931). Ponadto był wiceprezesem Rady Naczelnej, członkiem Naczelnego Komitetu Wykonawczego oraz prezesem Zarządu

Wojewódzkiego w Lublinie (od IV 1934).

Aktywność polityczna Gralińskiego w okresie międzywojennym na terenie powiatu sokołowskiego rozpoczęła się w 1922 r. W Kosowie 8 X 1922 r. PSL „Wyzwolenie” zorganizowało spotkanie przedwyborcze z udziałem przedstawiciela Związku Ludowo-Narodowy (ZLN). Głos zabrali: Bolesław Szymczak, Józef Młyński, Graliński, Czesław Oleszczuk (PSL „Wyzwolenie”), Wincenty Krysiak (PSL „Piaś”), Mszczonowski (ZLN). Przedstawiciele PSL „Wyzwolenie” podkreślali zasługi Naczelnika Państwa i Legionów, a także byłego premiera Jędrzeja Moraczewskiego, krytykowali sejmową działalność ZLN.

W drugiej połowie X oraz w XI 1922 r. PSL „Wyzwolenie” zintensyfikowało kampanię przedwyborczą na terenie powiatu. Na październikowych wiecach głównymi prelegentami byli Graliński i Bolesław Szymczak. Podczas wspomnianych spotkań, obok zagadnień programowych, poruszano takie tematy, jak: działalność władz państwowych do najazdu bolszewickiego, funkcjonowanie rządu Paderewskiego, konieczność reformy rolnej, upaństwowienia lasów, brak zgody na rząd Śliwińskiego, odezwa biskupów dotycząca popierania listy nr 8, odszkodowania wojenne dla właścicieli ziemi.

Graliński angażował się w lokalne życie polityczne. 12 VI 1927 r. w Jabłonie Lackiej skrytykował dotychczasową działalność sejmiku sokołowskiego i siedleckiego w związku z wyborami do rad gminnych i sejmiku.

Przy końcu kadencji Sejmu Graliński ponownie zintensyfikował działalność. Na wiecach PSL „Wyzwolenie”, organizowanych w II połowie 1927 r., głównym mówcą był Graliński. W Czerwoncu (gmina Grochów) podkreślił, że PSL „Wyzwolenie” dążyło do jak najszybszego zrealizowania ustawy o reformie rolnej. Odnosił się również do sytuacji na lokalnej scenie politycznej. Wyraził zadowolenie,

że byli starostowie powiatów: sokołowskiego, siedleckiego i węgrowskiego zostali usunięci ze stanowisk. Był starosta sokołowski, Tadeusz Majewski, był zwolennikiem ZLN i według mówcy, nic nie zrobił dla powiatu. Omawiając stosunek ludności do duchowieństwa zauważył, że za posługi religijne księża nie powinni pobierać żadnej opłaty, a duchowieństwo powinno mieć wyznaczoną pensję na równi z urzędnikami państwowymi. Dnia 15 X 1927 r. w Zembrowie Graliński odniósł się z kolei do wieców Monarchistycznej Organizacja Wszechstanowej (MOW). Jego zdaniem władza królewska w Polsce byłaby zgubą dla chłopów. Uważał, że król zniósłby sejm przy poparciu PSL „Piast”, Narodowej Partii Robotniczej i ZLN. Należało więc zwalczać MOW i popierać PSL „Wyzwolenie”.

W dniach 16-20 X 1927 r. Graliński zorganizował podobne wiece PSL „Wyzwolenie”: w Sterdyni, Sabniach, Grodzisku i Rogowie. Ich tematyka była podobna do wcześniejszych przemówień – krytyka MOW i ZLN, reforma rolna, sytuacja wewnętrzna kraju. 19 X 1927 r. w Repkach przedstawił zalety PSL „Wyzwolenie”, które od początku państwa głosiło jedne i te same zasady, nie zmieniając ich i nie sprzeniewierzając się wyborcom. Według niego, wydarzenia majowe 1926 r. nie dały ludności wiele, jednak ogólna sytuacja uległa poprawie. PSL „Wyzwolenie” miało do obecnego rządu zarzut, że nie rozwiązał sejm zaraz po wydarzeniach majowych i pozwalał prowadzić agitację MOW.

W okresie od XII 1927 r. do II 1928 r. PSL „Wyzwolenie” zorganizowało szereg spotkań przedwyborczych: w Czaplach Górnych, Bartkowie Nowym, Gródku, Łuzkach, Czerwoncu, Grochowcu, Sokołowie, Korczewie, Kosowie, Tokarach, Jabłonnie, Ceranowie, Sterdyni. Jako prelegenci występowali: Tadeusz Rek, Norbert Olszewski, Jan Harasimiak (kandydat na posła), Graliński. Do najczęściej poruszanych zagadnień podczas tych spotkań należały następujące kwestie: poprawa bytu rolników, zmniejszenie podatków i liczby urzędników, realizacja reformy rolnej, konieczność rozdziału kościoła od państwa, krytyka Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem, MOW i Bloku Katolicko-Narodowego.

W wyborach 1928 r. lista PSL „Wyzwolenie” w okręgu nr 3 zawierała 8 nazwisk, na czele z Gralińskim, Janem Harasimiakiem i Feliksem Dyrą. Posłami z okręgu nr 3 zostali: Aleksander Dębski i Józef Milik (endecja), Graliński (PSL „Wyzwolenie”), Ignacy Tomaszewicz (BBWR). Dnia 27 III 1928 r. Graliński złożył ślubowanie poselskie. Ośmiokrotnie zabierał głos na forum sejmowym, m.in. jako sprawozdawca ustawy w sprawie ratyfikacji protokołu podpisanego 9 II 1929 r. w Moskwie.

W Centrolewie okręgu wyborczego nr 3 w 1930 r. dominowało PSL „Wyzwolenie”, które wówczas było najsilniejszym ugrupowaniem w powiecie węgrowskim i sokołowskim. Jego działalnością kierował Graliński PSL „Wyzwolenie” miało wówczas biuro powiatowe w Sokołowie, kierowane przez Hankiewicza. Ugrupowanie to nie organizowało wieców w terenie. Kampania przedwyborcza PSL „Wyzwolenie” koncentrowała się w powiecie siedleckim. Organizowano także drobne zebrania na terenach wiejskich (2-3 razy w tygodniu). Wpływy PSL „Wyzwolenie” na terenie powiatu sokołowskiego tłumaczono zdecydowaną i demagogiczną kampanią Gralińskiego. Na liście wyborczej Związku Obrony Prawa i Wolności Ludu Stronictw Centrolewu okręgu nr 3 Graliński był na pierwszej pozycji.

Główną formą kontaktu SL ze społeczeństwem w powiecie sokołowskim po wyborach 1930 r. były zgromadzenia publiczne. Do głównych prelegentów należeli Graliński i Tadeusz Rek, a od jesieni 1934 r. Stanisław Pietrak (sekretarz zarządu

powiatowego SL). Tematyka spotkań była zależna od aktualnych wydarzeń w kraju, można jednak wyróżnić pewne stałe elementy. Należały do nich: krytyka władz sanacyjnych i niezrealizowanie przez nich obietnic wyborczych wobec chłopów, trudna sytuacja na wsi, konieczność zjednoczenia ruchu ludowego w celu poprawy bytu włościan, niedocenywanie przez władze roli chłopów w walkach niepodległościowych (m.in. powstania, wojna 1920 r.). W przemówieniach pojawiały się także wątki dotyczące sytuacji parlamentu, konieczności zmian w rządzie i redukcji wydatków państwowych (m.in. zmniejszenie liczby urzędników).

W 1931 r. SL na terenie powiatu sokołowskiego miało jedno koło i 100 członków (w województwie lubelskim odpowiednio 502 i 14 348). Nie są znane struktury nowej partii na terenie powiatu sokołowskiego do X 1932 r. ze względu na fragmentaryczną bazę źródłową. Dnia 2 X 1932 r. w Sokołowie odbyło się zebranie członków SL. Po przemówieniu Gralińskiego, dotyczącym planu pracy lokalnego SL i sytuacji politycznej w kraju, wybrano skład zarządu powiatowego. Znaleźli się w nim: prezes Graliński, wiceprezes i sekretarz Adam Hankiewicz (właściciel biura prośb w Sokołowie), skarbnik Mieczysław Bąk (kierownik spółdzielni rolniczej).

Podczas zjazdu powiatowego SL, który odbył się 2 XI 1935 r., omawiano wybory parlamentarne oraz niejednomyślne stanowisko członków partii wobec głosowania. Przemawiali Graliński i T. Rek. Jako delegatów na kongres SL zaplanowany na 7-8 XII w Warszawie, wybrano tego pierwszego i Stefana Sobolewskiego (rolnika z Dolnego Pola gm. Grochów).

Dnia 29 III 1936 r. w Przeździatce miał miejsce zjazd członków SL, na który przybyło kilku przedstawicieli z powiatu węgrowskiego i siedleckiego. Po przemówieniach odbyły się wybory członków sokołowskiego zarządu powiatowego SL, w skład którego weszli: prezes Graliński, wiceprezes Antoni Koć (rolnik z Przeździatki), wiceprezes Jan Oleszczuk (rolnik z Kosowa), skarbnik Aleksander Zawadzki (rolnik z Buczyna Szlacheckiego), sekretarz Stefan Sobolewski (rolnik z Dolnego Pola). Według informacji starostwa, SL nie posiadało w tym czasie swoich kół. W styczniu 1937 r. skład sokołowskiego zarządu powiatowego SL nie zmienił się.

Po wybuchu II wojny światowej Graliński przedostał się do Francji. Objął stanowisko wiceministra spraw zagranicznych w rządzie RP na uchodźstwie, a następnie pełnomocnika rządu w Kanadzie. Jako wiceminister spraw zagranicznych uczestniczył w procedurze wykluczenia ZSRR z Ligii Narodów po agresji na Finlandię.

Zginął 16 IX 1940 r. w drodze do Ottawy na statku „City of Benares” storpedowanym przez niemiecki okręt podwodny U-48.

Polski Słownik Biograficzny, t. 8, Wrocław 1960 (**Jarosz M.**); *Skorowidz do sprawozdań stenograficznych z posiedzeń Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej od 27 marca 1928 r. do 29 marca 1930 r., Okres II*, s. 198; Archiwum Akt Nowych, Urząd Wojewódzki Lubelski, sygn. 1749/3, k. 38-9, Tygodniowe sprawozdania sytuacyjne wojewody lubelskiego, nr 19 z 27 VIII 1927; Tamże, sygn. 1749/4, k. 181-82, Tygodniowe sprawozdanie sytuacyjne wojewody lubelskiego nr 28 z 6 XI 1927 nlb., nr 36 z 31 XII 1927 nlb., nr 5 z 4 II 1928 nlb., nr 7 18 II 1928 nlb., nr 9 z 3 III 1928 nlb., nr 6 z 11 II 1928 nlb., nr 27 z 30 X 1927; APL, Urząd Wojewódzki Lubelski, Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 162, k. 4, Zestawienie; sygn. 168, k. 121-22, Starosta Powiatowy Sokołowski do Pana Wojewody w Lublinie, 5 X 1930; sygn. 1637, k. 194, Starosta Powiatowy w Siedlcach do Pana Wojewody w Lublinie, Przedmiot: Listy kandydatów- informacje, 20 X 1930; sygn. 1638, k. 34-9, Lubelski Urząd Wojewódzki, Wydział Bezpieczeństwa Publicznego, 3 Okręg Wyborczy (Siedlce-Sokołów-Węgrów); Archiwum Państwowe w Siedlcach (APS), Starostwo Powiatowe, sygn. 8, k. 22, Sprawozdania sytuacyjne tygodniowe: nr 5 (15

VI 1927); k. 39-40, nr 15 (24 VIII 1927); k. 15-18, nr 23 (19 X 1927); k. 19-20, nr 24 (26 X 1927); k. 74, nr 32 (21 XIII 1927); sygn. 9, k. 6-7, nr 5 (1 II 1928); k. 8, nr 6 (8 II 1928); k. 11, nr 7 (15 II 1928 r.); k. 13-14, nr 8 (22 II 1928); k. 17, nr 9 (29 II 1928); sygn. 11, k. 30-32, Sprawozdania sytuacyjne miesięczne: nr 10 (3 XI 1932); sygn. 16, k. 20-21, nr 3 (2 IV 1936); sygn. 17, k. 1-2, nr 1 (1 II 1937), k. 85-86, nr 11 (3 XII 1935); APS, Komenda Powiatowa Policji Państwowej, sygn. 8, k. 38-39, Sprawozdanie z wiecu przedwyborczego odbytego w Kosowie w dniu 8 X 1922; k. 44, Posterunek w Przywózkach, Raport z dnia 22 X 1922; k. 46, Posterunek Policji w Przywózkach, raport z dnia 22 X 1922; k. 48, Posterunek Policji w Przywózkach, Raport z 23 X 1922; <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Gralinski-Zygmunt;3907437.html>, dostęp 18 VIII 2020; <https://www.dziennikwschodni.pl/kraj-swiat/czy-rosji-grozi-usuniecie-z-onz-rozmowa-z-profesorem-z-usa,n,140309901.html>, dostęp 18 VIII 2020.

Małgorzata IWAŃSKA

KRZYPKOWSKI Stefan (1900-1956), inżynier lądowy, działacz społeczny, burmistrz Sokołowa Podlaskiego w okresie międzywojennym (1932-1934), członek Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem.

Dnia 26 X 1930 r. odbyły się wybory do rady miejskiej w Sokołowie. Burmistrzem wybrano wówczas Krzypkowskiego. W 1934 r. nastąpiła zmiana na stanowisku burmistrza, które objął Marian Staniszewski. Krzypkowski jeszcze przed objęciem funkcji burmistrza aktywnie uczestniczył w lokalnym życiu społecznym. W latach 1930-34 był prezesem sokołowskiej Ochotniczej Straży Pożarnej (OSP). W 1932 r. figuruje jako członek zarządu sokołowskiego Okręgowego Związku Straży Pożarnych, a w 1934 r. jako jego prezes zarządu. Dnia 3 IX 1933 OSP w Sokołowie obchodziła jubileusz 50-lecia istnienia. Z tej okazji ukazała się jednodniówka opisująca historię i dokonania tej jednostki. Jej redaktorem był Krzypkowski, wydawcą Zarząd OSP w Sokołowie Podlaskim.

W 1933 r. sekcja dramatyczna sokołowskiej OSP liczyła 54 członków (urzędników, rzemieślników, nauczycieli, handlowców, rolników, duchownych, inżynierów, lekarzy). Jej zarząd tworzyli: kierownik sekcji – Alfons Ostachowicz, zastępca kierownika – Krzypkowski, sekretarz – Jan Turos, skarbnik – Aleksander Langowski, gospodarz – Cz. Teleńczuk, reżyserzy – St. Mazurek, Edmund Gałęcki, dyrygent chóru – Józef Szwab, dekorator – T. Brzeziński, zastępcy członków zarządu – Stanisława Gulikówna, Helena Gałęcka, kapelan – ks. proboszcz W. Celiński.

Krzypkowski uczestniczył w działalności organizacji o charakterze wojskowym: Związku Strzeleckiego, Związku Rezerwistów, Polskiej Organizacji Wolności.

Dnia 26 II 1932 r., z inicjatywy majora Ksawerego Stefańskiego – komendanta okręgowego Związku Strzeleckiego, w starostwie sokołowskim zwołano konferencję w celu powołania powiatowego kierownictwa tej organizacji. W jego skład weszli:

prezes Krystyn Ostrowski (właściciel majątku Korczew), wiceprezes Krzypkowski, sekretarz Stefan Strzelec (zastępca starosty), skarbnik Mieczysław Paluch (inspektor samorządu gminnego), członkowie: Kazimierz Chyliński (starosta), Franciszek Tomos (inspektor szkolny), Władysław Prawecki (nauczyciel), Michał Abramowicz (urzędnik starostwa, objął także stanowisko powiatowego komendanta Związku Strzeleckiego).

Kolejny zjazd, 3 III 1933 r., miał na celu wybór członków powiatowego Związku Strzeleckiego. Po dyskusji, prezesem wybrano Edwarda Perłowskiego (lekarza), wiceprezesem – Władysława Praweckiego (nauczyciela), sekretarzem – Jana Turosa (urzędnika starostwa), skarbnikiem – inż. Feliksa Milewskiego (kierownika powiatowego zarządu drogowego). Członkami zarządu zostali: Stefan Strzelec (zastępca starosty), Franciszek Tomos (inspektor szkolny), Krzypkowski.

Dnia 29 IV 1933 r. Zarząd Główny Związku Rezerwistów w Warszawie powołał tymczasowy Zarząd Okręgowy Związku Rezerwistów na powiat sokołowski. W jego skład weszli: prezes Krzypkowski, skarbnik S. Mazurek, sekretarz K. Sylwestrzak, członkowie zarządu: Mieczysław Paluch, Edward Dąbrowski, Jan Biernat. 28 X 1933 zarząd koła został rozwiązany. Oficjalnym powodem była jego bezczynność. Obowiązki komisarycznego prezesa, do czasu wyboru nowego zarządu, powierzono prezesowi zarządu powiatowego Związku Rezerwistów – Krzypkowskiemu

Pierwsza wzmianka o Polskiej Organizacji Wolności (POW) w powiecie sokołowskim pochodzi z 8 IV 1932 r. Tego dnia odbyło się posiedzenie zarządu koła poświęcone omówieniu spraw, które miały być poruszone na walnym zebraniu rocznym. Spotkanie to odbyło się 24 IV. Przeprowadzono wówczas wybory zarządu, do którego weszli: prezes Krzypkowski, sekretarz Wanda Paluchowa, skarbnik Jarosław Pokrzywnicki, członkowie Jan Biernat, Leopold Ciesielski, Stanisław Mazurek.

Walne zebranie członków POW powiatu sokołowskiego odbyło się natomiast 18 VI 1933 r. w Sokołowie. Po sprawozdaniu z dotychczasowej działalności, wybrano nowy zarząd W jego skład weszli: prezes Krzypkowski, sekretarz Wanda Paluchowa, skarbnik Leopold Ciesielski; członkowie zarządu: Stanisław Mazurek, Bolesław Abczyński.

Na kolejnym zjeździe, 22 IV 1934 r., wybrano nowy zarząd sokołowskiej POW. Weszli do niego: prezes Krzypkowski, sekretarka Wanda Paluchowa; członkowie: Jarosław Pokrzywnicki, Bolesław Abczyński, Leopold Ciesielski, Franciszek Sajewski.

Dnia 19 I 1932 r. w Sokołowie odbyło się posiedzenie Komitetu Redakcyjnego „Nowej Gazety Podlaskiej”. W wybranym wówczas prezydium Krzypkowski objął funkcję przewodniczącego i redaktora działu społecznego.

Krzypkowski wyjechał z powiatu około 1935 r. Zamieszkał w Warszawie.

Zmarł 14 X 1956 r. i został pochowany na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Z powiatu sokołowskiego. Komitet Redakcyjny w Sokołowie, „Nowa Gazeta Podlaska” 1932, nr 6, s. 5; Jubileusz 50-lecia Sokołowskiej Straży Pożarnej 1881-1933, brak miejsca i roku wydania; 100 lat Ochotniczej Straży Pożarnej w Sokołowie Podlaskim 1881-1981, Sokołów Podlaski 1985; Archiwum Państwowe w Lublinie, Urząd Wojewódzki Lubelski, Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 11, k. 12, Wykaz kandydatów na stanowisko przełożonych gmin miejskich i ich zastępców w miastach ponad 10 000 mieszkańców, 1934; k. 39, Dokument bez nazwy (wyniki wyborów samorządowych 1934 r); Wydział Wojskowy, sygn. 78, k. 11-12, Protokół nr 11 z posiedzenia Powiatowego Komitetu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego w Sokołowie odbytego w dniu 20 III 1935 r.

w lokalu Starostwa Powiatu Sokołowskiego; Archiwum Państwowe w Siedlcach, Starostwo Powiatowe, sygn. 11, k. 4-5, Sprawozdania sytuacyjne miesięczne: nr 2 z 3 III 1932; k. 12, nr 4 z 3 V 1932; k. 16, nr 5 z 3 VI 1932; k. 18, nr 6 z 2 VII 1932; sygn. 13, k. 12, nr 3 z 3 IV 1933; k. 16, Sprawozdanie kwartalne z życia polskich związków i stowarzyszeń, 14 X 1933; k. 22, Sprawozdania sytuacyjne miesięczne: nr 5 z 3 VI 1933; k. 28 nr 6 z 3 VII 1933; sygn. 14, k. 3, Sprawozdanie kwartalne z życia polskich związków i stowarzyszeń, 10 I 1934; k. 85, Kwartalne sprawozdanie z życia polskich stowarzyszeń i związków - uzupełnienie, 26 IV 1934; k. 94, Sprawozdanie kwartalne z życia polskich związków i stowarzyszeń, 2 VII 1934; https://cmentarze.um.warszawa.pl/pomnik.aspx?pom_id=21558, dostęp 20 VIII 2020.

Małgorzata IWAŃSKA

LULEWICZ Henryk (1950-2019), wybitny badacz dziejów Litwy okresów późnego średniowiecza i epoki wczesnonowożytnej, prof. w Instytucie Historii Polskiej Akademii Nauk i Instytucie Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach.

Urodził się w Sokółce (obecnie województwo podlaskie) 22 IV 1950 r. jako syn Kazimierza i Ireny z Wołczków, rolników ze wsi Bagny (pod Dąbrową Białostocką), która niegdyś wchodziła w skład ekonomii grodzieńskiej, co nie było bez znaczenia dla wyboru przez Lulewicza kariery naukowej. Nie przejawiając chęci kontynuowania rolniczych tradycji rodzinnych po ukończeniu Liceum Ogólnokształcącego w Dąbrowie zaczął w 1968 r. studia w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytecie Warszawskim, ale szybko przekonał się, że nie był to właściwy wybór. Nie zrezygnował jednak z realizacji swych marzeń i w 1970 r. został przyjęty na studia w Instytucie Historycznym tejże uczelni. Wtedy się poznaliśmy i przez następne lata

dzieliliśmy pokoje w akademikach (studenckim i doktoranckim), zainteresowania, a wreszcie współpracowaliśmy przy realizacji wielu projektów badawczych – grantów i edycji źródłowych.

W 1972 r. zapisaliśmy się bowiem na seminarium magisterskie poświęcone dziejom Wielkiego Księstwa Litewskiego i Podlasia Koronnego w latach 1632-1668, które właśnie zostało otwarte przez Tadeusza Wasilewskiego – Henryk z miłości do tych ziem, ja niejako z przypadku, bo nie było przyjęć do żadnego innego nowożytnego seminarium. Obaj zostaliśmy wyborowi wierni, podobnie jak wspomnianemu naszemu Wspaniałemu Mistrzowi, którego wymagania badawcze miały ogromny wpływ na ukształtowanie się naszych postaw. Pod Jego kierunkiem w 1975 r. Henryk obronił pracę magisterską pt. *Polityka nominacyjna Wazów w Wielkim Księstwie Litewskim w aspekcie wyznaniowym* (jej swoisty abstrakt ukazał się drukiem pt. *Skład wyznaniowy senatorów świeckich Wielkiego Księstwa*

Lwowskiego za panowania Wazów, „Przegląd Historyczny”, t. 68, 1977, z. 3, s. 425-445). Od 1 X 1975 mgr Lulewicz objął w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego stanowisko stażysty, 1 IX 1976 r. asystenta, a 1 X 1979 r. starszego asystenta i w tym czasie przygotowywał pod kierunkiem prof. T. Wasilewskiego rozprawę doktorską pt. *Elita społeczno-polityczna Wielkiego Księstwa Litewskiego w połowie XVII w.*, w oparciu o którą 19 XII 1984 uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych. Oparta na ogromnej bazie źródłowej, zebranej w archiwach i bibliotekach Polski, Białorusi, Litwy, Rosji i Ukrainy, rozprawa do dziś zachowuje swą aktualność i atrakcyjność dla nowych pokoleń lituanistów, a była pierwszym tak szeroko potraktowanym studium prozopograficznym elit litewskich z licznymi, zupełnie nowatorskimi wnioskami.

Stopień doktora dał mu stanowisko adiunkta, ale też w zasadzie rozbrat z dotychczasowym zainteresowaniem epoką Wazów. Powoli obiektem jego badań stawał się w. XVI, panowania Zygmunta Augusta, Walezego i Batorego, choć nadal obszar Wielkiego Księstwa Litewskiego. Pomagała w tym bardzo dobra znajomość paleografii ruskiej, ugruntowana jeszcze w czasie odbywania stażu w Moskiewskim Państwowym Instytucie Historyczno-Archiwistycznym.

Jeszcze zbierając materiały do rozprawy doktorskiej rozpoczął uzupełniać i korygować informacje zawarte w monumentalnym dziele Józefa Wolffa *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, Kraków 1885. Postanowił też stworzyć bazy danych do urzędników poszczególnych pow., posłów sejmowych i deputatów Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa. Dość szybko postanowiliśmy w realizacji tych projektów połączyć siły, dzieląc się chronologicznie (granica był rok 1633 lub 1648), choć nie chciał Lulewicz już rozszerzyć swych baz danych o sporządzane przeze mnie wykazy oficerów i jednostek armii litewskiej (sprawy wojskowości nigdy specjalnie go nie interesowały) oraz stworzenie herbarza, który umożliwi badania prozopograficzne. Dane takie jednak gromadził, bo jednym z jego ulubionych elementów badawczych było pisanie (od 1977 r.) biogramów do Polskiego Słownika Biograficznego i w był tu jednym z najpłodniejszych twórców, bo autorem ponad 90 biogramów, z których rekordowym jest minimonografia Lwa Sapiehy (21 stron druku!). Efektem naszej współpracy zainicjowanej w 1992 r. było wydanie drukiem 12 książek (dwie następne są w przygotowaniu) – edycji źródeł (abiurat podymnego kilku województw z 1667 i 1690 r. oraz pamiętników Obuchowiczów), spisów urzędników i deputatów trybunalskich oraz opracowanie akt sejmikowych powiatu nowogródzkiego.

Lulewicz opublikował też samodzielnie dwa tomy *Aktów zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, niezwykle ważnych, w dużym stopniu nieznanych materiałów ukazujących aktywność polityczną szlachty litewskiej, a także tom abiuraty województwa trockiego z 1690 r. Bez wątplenia okres Jego największej aktywności publikacyjnej związany był z przejściem w 1995 r. do pracy w Instytucie Historii Polskiej Akademii Nauk (PAN), do Pracowni Nauk Pomocniczych Historii i Edytorstwa (obecnie kierowany przeze mnie Zakład Badań Źródłoznawczych i Edytorstwa), co pozwoliło Mu skoncentrowanie się na pracy badawczej. Nadal miał jednak też zajęcia na Uniwersytecie Warszawskim (do 2018 r.) – na Wydz. Historycznym (Instytut Bibliotekoznawstwa) i na Wydziale Polonistyki (Zakład Bałtystyki), bo bardzo lubił kontakt ze studentami i dydaktykę. Możliwość skupienia się na badaniach pozwoliła wreszcie ukończyć rozprawę pt. *Gniewów o unię ciąg*

dalszy. Stosunki polsko-litewskie w latach 1569-1588 (ukazała się drukiem w 2002 r.), w oparciu o którą 23 I 2003 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego, co umożliwiło Lulewiczowi objęcie 1 XI 2003 r. stanowiska docenta, a po zmianie nomenklatury – profesora nadzwyczajnego w Instytucie Historii PAN od 1 X 2010 r. Pozycja samodzielnego pracownika nauk. pozwoliła też na objęcie w 2004 r. stanowiska profesora nadzwyczajnego w Instytucie Historii Akademii Podlaskiej (potem Instytucie Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego) w Siedlcach, gdzie (do 2014 r.) był promotorem ponad 40 prac magisterskich i wypromował 2 doktorów.

W sumie bibliografia prac naukowych Lulewicza liczy ponad 150 pozycji, ale ilość nie jest tu ważna, a jakość; wszystkie one odznaczają się erudycją, starannością, wykorzystaniem wielu nieznanych dotąd źródeł rękopiśmiennych, przejrzystą konstrukcją i ważnymi wnioskami. Ów dorobek słusznie przyniósł Lulewiczowi opinię jednego z najlepszych polskich lituanistów, wybitnego znawcy dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego od końca XV do połowy XVII w.

Angażował się też w organizację życia naukowego, od utworzenia Komisji Lituanistycznej (najpierw w Instytucie Historii PAN, potem przy Komitecie Nauk Historycznych PAN) aktywnie uczestniczył w jej corocznych obradach, a przez kilka lat sprawował funkcję jej przewodniczącym. Był członkiem kilku rad naukowych i redakcji czasopism, wspólnie z Markiem Wagnerem zorganizował w 2008 r. w Siedlcach konferencję o sejmikach szlacheckich Rzeczypospolitej w XVI-XVIII w. Czuł bardzo silny związek z rodzinnymi stronami, interesował się ich dziejami, zwłaszcza Bagien i Różanogostoku, jako lokalnego centrum religijnego. Poświęcił im kilka tekstów opartych o kwerendy źródłowe w archiwach Polski, Rosji i Białorusi, wygłosił okolicznościowe odczyty.

Od młodości Lulewicz aktywnie uczestniczył też w życiu politycznym kraju, najpierw jako członek Związku Młodzieży Wiejskiej, a następnie Socjalistycznego Związku Młodzieży Polskiej, by ostatecznie wstąpić w szeregi Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego (potem Polskiego Stronnictwa Ludowego). Nie interesowała go jednak kariera polityczna, bo zdecydowanie lepiej czuł się pracując w archiwach i bibliotece, prowadził w nich kwerendy w Polsce, a także w Wilnie, Mińsku, Grodnie, Moskwie, Leningradzie (Petersburgu), Kijowie, Lwowie i Wiedniu. Jeszcze zmagając się ze śmiertelną chorobą każdą wolną chwilę spędzał w Archiwum Głównym Akt Dawnych lub Bibliotece Narodowej. Udało się Mu zakończyć monografię (był jej głównym autorem i redaktorem) rodziny Szemiothów herbu Łabędź, ale nie dożył przygotowywanych pod Jego kierownictwem tomów spisów urzędników województw mściławskiego, brzeskiego i nowogródzkiego, akt sejmikowych powiatu nowogródzkiego, a także rejestrów podymnego województwa mińskiego z lat 1667 i 1690. Żał, że nie ukończył przygotowywanej przez wiele lat monografii litewskiego dworu Jagiellonów, która miała być podstawą starań o nadanie Mu tytułu naukowego profesora, na który tak bardzo zasługiwał.

Śmierć Lulewicza jest więc niepowetowaną stratą dla polskiej lituanistyki, a zapewne także dla Polskiego Słownika Biograficznego. Ja straciłem zaś najbliższego Przyjaciela i Współpracownika, czego mimo upływu prawie roku nie jestem w stanie zaakceptować i z tym się pogodzić, bo brak mi Jego towarzystwa i wiedzy. Z bólem jego stratę przyjęli też Przyjaciele z Polski, Białorusi, Litwy i Rosji, bo był bardzo towarzyski, uczynny, służył zawsze swą wiedzą i pomocą, a jednocześnie kierował się

twardymi zasadami wyniesionymi z domu, co nie zawsze ułatwiało Mu życie. W 1982 r. ożenił się, ale trudno było Mu pogodzić życie rodzinne z pracą naukową i małżeństwo po kilkunastu latach rozpadło się, ale pozostawił dwie córki – Annę i Małgorzatę.

Zmarł po długiej chorobie 21 V 2019 r. Pochowany został na cmentarzu w Rembertowie. Pozostały po nim księgozbiór w dużej części przekazany został do Biblioteki Narodowej Akademii Nauk Białorusi w Mińsku.

Rachuba A., *Henryk Lulewicz (22 IV 1950-21 V 2019)*, „Kwartalnik Historyczny” 2020, nr 2; Fotografia z Archiwum Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Akta osobowe.

Andrzej RACHUBA

MATUSAK Piotr (1941-2020), historyk dziejów najnowszych, twórca Instytutu Historii Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach.

Urodził się 7 IX 1941 r. we wsi Sulisławice (powiat sandomierski) w rodzinie chłopskiej. Syn Tymoteusza i Marianny Podsiadły. Rodzeństwo: brat Jan, siostra Halina. Ojciec posiadał

2,5 ha ziemi ornej, na której założył 1,5 hektarowy sad. Jego zainteresowania, rola nauczyciela w środowisku wiejskim i prestiż zawodu zdecydowały o dalszej edukacji. Po ukończeniu Szkoły Podstawowej w Sulisławicach (1948-1955) podjął naukę w Liceum Pedagogicznym w Sandomierzu, które ukończył w 1961 r. To w szkole średniej rozbudziło w młodym człowieku zainteresowania historią. Będąc członkiem koła historycznego poznawał przeszłość Sandomierza i zabytki miasta. Zetknięcie się z

historią regionalną zaważyło na wyborze kierunków zainteresowań, które okazało się niezwykle trwale. Angażował się w badania regionalne, uczestnicząc w pracach Komisji Regionalnej Polskiego Towarzystwa Historycznego i towarzystwach regionalnych oraz w zespołach autorskich, przygotowujących monografie: Sandomierza, Opatowa, Sokołowa Podlaskiego, Siedlec, Węgrowa i Radzyna. W czasie nauki w szkole średniej działał już w Ochotniczej Straży Pożarnej w Sulisławicach.

W 1961 r. rozpoczął studia historyczne w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie. Bardzo aktywnie działał w Studenckim Kole Naukowym im. Joachima Lelewela, które badało przeszłość miast małopolskich, w tym Krakowa. Pracami kierował wybitny badacz historii regionalnej prof. dr hab. Feliks Kiryk. W czasie studiów zrodził się także drugi nurt jego zainteresowań – wiązał się on nie tylko z jego

chłopskim pochodzeniem, ale także działalnością w Związku Młodzieży Wiejskiej (ZMW), w latach 1965-1966 kierował Zarządem Uczelnianym ZMW. Działalność ta zainspirowała Matusaka do podjęcia badań, dotyczących historii wsi, ruchu ludowego i ruchu młodowiejskiego. Te ostatnie zainteresowania zdecydowały o wyborze seminarium magisterskiego. Pod kierunkiem prof. dr. hab. Józefa Buszki przygotował pracę magisterską pt. *Działalność parlamentarna ludowców w Sejmie w latach 1930-1935*, którą obronił 29 VI 1966 r., uzyskując dyplom mgr. historii. Praca magisterska była studium źródłowym, ponieważ Matusak dotarł do źródeł archiwalnych oraz protokołów z obrad Sejmu. Nie ograniczył się do zrekonstruowania etapów działalności ludowców na forum Sejmu i zmian jej form, ale ukazał proces zmian taktyki politycznej ludowców: z walki parlamentarnej na akcję strajkową. Pracą zainteresował się Naczelny Komitet Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, zakupując ją do zbiorów Zakładu Historii Ruchu Ludowego.

Po ukończeniu studiów podjął pracę zawodową jako archiwista, a następnie asystent naukowo-badawczy w Wydziale II Wojny Światowej Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie. W tej placówce zainteresował się historią wojskowości. Praca z dokumentem, odkrywanie go, opracowanie i udostępnianie badaczom, było niezwykle fascynujące dla młodego archiwisty. Uczestniczył również w pomocniczych pracach badawczych i przygotowaniu do druku informatorów archiwalnych, m.in. o aktach Wojska Polskiego na froncie wschodnim w latach 1943-1945 (część 3 i 4). Brał także udział w przygotowaniu do druku, przez Naczelną Dyрекję Archiwów Państwowych, centralnego informatora pt.: *Druga wojna światowa 1939-1945. Informator o materiałach źródłowych przechowywanych w archiwach PRL*. W tym też okresie napisał kilkanaście artykułów, głównie informujących o zasobach źródłowych opracowywanej przez Matusaka kolekcji akt okresu II wojny światowej i okupacji w Polsce.

W tym czasie zapisał się na seminarium doktoranckie prof. dr. hab. Józefa Buszki na Uniwersytecie Jagiellońskim, z którego wywodzili się m.in. profesorowie: Jan Naumiuk, Czesław Brzoza, Franciszek Ziemiński, Irena Paczyńska, Alina Fitowa, Andrzej Wojtas, Józef Łaptos i wielu doktorów. Osiągnięcie dojrzałości badawczej Matusak zawdzięczał wieloletniej pracy pod kierunkiem nauk. prof. dr. hab. Józefa Buszki.

Swoje badania skupił na dziejach ruchu oporu na południowej Kielecczyźnie. Badania te okazały się trudne, a rekonstrukcja historyczna tematu w oparciu o fragmentarycznie zachowaną dokumentację wymagała zbierania relacji, docierania do zbiorów prywatnych i prowadzenia na szeroką skalę badań ankietowych.

W 1965 r. zawarł związek małżeński z Krystyną Wiśniewską, córką Mieczysława. Syn Mateusz urodził się 19 I 1973 r. w Warszawie.

Dnia 1 XII 1968 r. Matusak objął dział historii Polski w latach 1914-1968 w Redakcji Historii Wielkiej Encyklopedii Powszechnej Państwowego Wydawnictwa Naukowego w Warszawie. Uczestniczył jako redaktor działu i autor 295 haseł w zakończeniu I edycji *Wielkiej Encyklopedii Powszechnej* (t. 12 i 13) oraz w opracowaniu *Leksykonu* Państwowego Wydawnictwa Naukowego. Został również zaangażowany do zespołu badawczego Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce, przygotowującego pracę pt. *Obozy hitlerowskie na ziemiach polskich 1939-1945* (Warszawa 1975) – do makiety tej pracy przygotował wydany metodą małej poligrafii tom pt. *Więzienia i areszty* o objętości 15 arkuszy. W II 1970 r.

został kierownikiem nowo powstałej redakcji zestawu haseł i koordynacji, której zadaniem była redakcja tzw. haseł zbiorczych. Druga wojna światowa pochłonęła Matusaka na wiele lat i stała się jego specjalnością badawczą.

Dnia 1 IX 1970 r. otrzymał propozycję pracy w Wojskowym Instytucie Historycznym (dalej WIH) na stanowisku adiunkta w Pracowni Ruchu Oporu Zakładu II Wojny Światowej, gdzie miał doskonałe warunki do systematycznych badań historycznych, zwłaszcza że jego zainteresowania zbiegły się z realizowanym programem integralnych studiów monograficznych nad ruchem oporu w poszczególnych regionach kraju. W ramach tego programu przygotował pod kierunkiem prof. dr. hab. J. Buszki pracę pt.: *Ruch oporu na ziemi opatowsko-sandomierskiej 1939-1945*, która stała się jego dysertacją doktorską, obronioną 19 I 1973 r. na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Trzy lata później praca została opublikowana. Autor przedstawił w niej własny model monograficznego ujęcia walki podziemnej w skali regionu, dążył do uchwycenia wszystkich jego przejawów zarówno wojskowych i cywilnych, starał się przedstawić we właściwych dla regionu proporcjach poszczególne nurty polityczne podziemia oraz formy i kierunki działania. Ten model przez część historyków został uznany za właściwy, ponieważ oprócz partyzantki uwzględniał on w szerokim zakresie walkę cywilną oraz walkę o kulturę i oświatę.

W Zakładzie II Wojny Światowej WIH przez wiele lat pełnił funkcję sekretarza naukowego oraz przez dwa lata kierował akcją ankietyzacji żołnierzy podziemia na terenie Kielecczyny, Małopolski i Śląska. Uczestniczył również w pracach związanych z próbą wykorzystania komputera do badań statystycznych i historiograficznych nad II wojną światową. Eksperyment nie przyniósł jednak wówczas oczekiwanych wyników, głównie ze względu na udział w programowaniu studentów wyższych lat studiów historycznych, których wiedza z zakresu statystyki i historii wojskowości okazała się niewystarczająca.

Po serii monografii regionalnych Pracownia Ruchu Oporu WIH przystąpiła do przygotowania, w ramach wielotomowej serii Polskiego Czynu Zbrojnego w II Wojnie Światowej syntezy pt.: *Polski ruch oporu 1939-1945*. Matusak wspólnie z dr. Tadeuszem Rawskim i mgr. Bogdanem Kobuszewskim wypracował jej koncepcję. Nad tematem badawczym zespół autorski pracował około osiem lat, jej efektem była zbiorowa praca o objętości 120 arkuszy, która ukazała się drukiem w X 1988 r. Mimo upływu czasu stanowi ona wartościowe syntetyczne ujęcie polskiej walki podziemnej, zwłaszcza z punktu widzenia historii wojskowości, komplementarności terytorialnej i oporu Polaków, który był odpowiedzią na totalną wojnę narzuconą przez okupanta. Uczestniczył zarówno w podstawowych pracach badawczych, redakcyjnych (jako współredaktor), jak i autorskich; opracowując cztery rozdziały na temat podziemnej kultury i oświaty, cztery rozdziały o walce z eksploatacją gospodarczą, dwanaście innych podrozdziałów oraz wstęp i zakończenie – łącznie około 15 arkuszy oraz kierował ostatnim etapem prac redakcyjnych. Zwińczeniem wieloletnich badań nad ruchem oporu był artykuł opublikowany na łamach „Wojskowego Przeglądu Historycznego” pt.: *Z problematyki ruchu oporu w Polsce 1939-1945*. Własną wizję dziejów Polski Podziemnej okresu II wojny światowej zawarł w pracy pt.: *Ruch oporu na ziemiach polskich w latach 1939-1945* (Katowice 1987), która wówczas stanowiła nowatorskie rozwiązanie problemu badawczego. Na łamach „Dziejów Najnowszych” w 1981 r. opublikował artykuł,

w którym przeanalizował stan badań i dokonał oceny historiografii z zakresu ruchu oporu, a także sformułował najpilniejsze postulaty badawcze. Część z nich, zwłaszcza z zakresu Wojska Podziemnego, pozostaje nadal aktualna. Program badań nad Polskim Państwem Podziemnym, mimo udostępnienia źródeł niemieckich, radzieckich i londyńskich oraz braku cenzury, nadal wskazuje na konieczność wypełnienia luk merytorycznych oraz nowego podejścia do wielu tematów, co częściowo nastąpiło odnośnie Armii Krajowej i Narodowych Sił Zbrojnych w procesie transformacji ustrojowej po 1989 r.

Walka podziemna do tego stopnia zafascynowała Matusaka, że jednemu z jej aspektów poświęcił rozprawę habilitacyjną pt.: *Ruch oporu w przemyśle wojennym okupanta na ziemiach polskich 1939-1945*. Kolokwium habilitacyjne odbyło się 15 XII 1983 r. Rada Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego nadała Matusakowi stopień naukowy dr. habilitowanego. Praca habilitacyjna została opublikowana w 1983 r. W następnym roku otrzymał za nią I nagrodę Ministra Szkolnictwa Wyższego i Techniki w grupie prac habilitacyjnych, a w 1985 r. II nagrodę Ministerstwa Obrony Narodowej. Kontynuację tego tematu, a zarazem zamknięciem tej problematyki badawczej była przygotowywana monografia pt.: *Eksploatacja przemysłu przez okupantów i walka polskiego podziemia w latach 1939-1945*. Ukoronowaniem rozwoju naukowego było otrzymanie w 1989 r. tytułu prof. nadzw., a w 1995 r. prof. zw.

W ramach planów badawczych, kierowanej przez Matusaka Pracowni Ruchu Oporu WIH, w 1982 r. był współautorem przygotowanej wspólnie z dr. Januszem Gmitrukiem i prof. dr. hab. Witoldem Wojdyłą, monografii pt. *Bataliony Chłopskie 1940-1945*. Wspólnie z J. Gmitrukiem i Janem Nowakiem przygotował *Kalendarium działalności bojowej Batalionów Chłopskich 1940-1945* (Warszawa 1983). W Pracowni przygotowywano monografię *Związek Walki Zbrojnej – Armia Krajowa 1939-1945*, jej plan został przyjęty przez Radę Naukową WIH, a prace kontynuował zespół pod kierunkiem dr. Krzysztofa Komorowskiego. W badaniach nad ruchem oporu dużo uwagi poświęcono sprawom metodologicznym i metodycznym oraz zasadom pisania monografii. Służyły temu seminaria oraz spotkania historyków wojskowości, w tym wspólne zebrania naukowe z udziałem zaproszonych badaczy z innych placówek. W 1982 r. Matusak zorganizował z własnej inicjatywy w WIH sympozjum na temat ZWZ, na które zaprosił żyjących komendantów okręgów dowódców ZWZ/AK. Oceniono wówczas stan badań nad tymi organizacjami, który został wykorzystany w praktyce, powstała seria monografii okręgów.

Matusak zainicjował badania nad udziałem grup zawodowych i warstw społecznych w walce podziemnej. Wspólnie z J. Gmitrukiem zostały przygotowane wspomnienia wojenne leśników pt.: *Gniewnie szumił las. Wspomnienia leśników polskich 1939-1945* (Warszawa 1982) oraz kolejarzy pt.: *Żołnierze żelaznych szlaków. Wspomnienia polskich kolejarzy* (Warszawa 1988). Wspólnie ze Stefanem Lewandowskim przygotował książkę pt.: *Pocztowcy i łącznościowcy w walce z okupantem hitlerowskim 1939-1945* (Siedlce 1996).

Matusak w swojej pracy wiele czasu poświęcał popularyzacji osiągnięć badawczych nad ruchem oporu w kraju i w Europie. W 1975 r. wspólnie z prof. dr. hab. Witoldem Biegańskim i prof. dr. Eugeniuszem Kozłowskim przygotował na XIV Międzynarodowy Kongres Historyków publikacji pt.: *The policy and strategy of Poland in Second World War 1939-1945*. Współuczestniczył także w przygotowaniu

i redakcji publikacji pt.: *Military Technigue Policy and Strategy in History* (Warszawa 1976). Był członkiem Kolegium Redakcyjnego obcojęzycznego czasopisma historycznego WIH „Historia Militaris Polonica”. Od 1986 r. był także członkiem Komitetu Redakcyjnego serii źródeł wydawanych nakładem Instytutu Zachodniego pt.: „Documenta Occupationis” w języku niemieckim. W jej ramach wspólnie z prof. dr. E. Kozłowskim wydał t. 12 pt.: *Eksploatacja siły roboczej i grabież ziem polskich przez Wehrmacht w końcowym okresie II wojny światowej* (Poznań 1986). W 1985 r. w językach: angielskim, francuskim, niemieckim i hiszpańskim ukazało się jego autorstwa syntetyczne opracowanie pt.: *Polski ruch oporu 1939-1945*, przygotowane na XV Międzynarodowy Kongres Historyków w Stuttgarcie. Matusak brał czynny udział, wygłaszając referaty, w dziesięciu międzynarodowych kongresach i konferencjach naukowych w: Bukareszcie, Londynie, Frankfurcie, Madrycie, Grodnie, Brześciu, Drohobyczu, Zamościu, Krakowie, Warszawie. i Jaszowcu. Był również autorem kilku haseł z dziedziny polskiej historii wojskowej do amerykańskiej *Międzynarodowej Encyklopedii Wojskowej*.

Bardzo aktywnie uczestniczył w krajowym życiu naukowym, współpracując z instytutami historii: Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytutem Zachodnim, Zakładem Historii Ruchu Ludowego, Instytutem Historii PAN, Główną Komisją Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Instytutem Pamięci Narodowej, Polskim Towarzystwem Historycznym i towarzystwami regionalnymi. Plonem tej współpracy były sesje naukowe, wspólne wydawnictwa oraz działania w zakresie podnoszenia kwalifikacji. Pracując w WIH, wygłosił na konferencjach i sesjach nauk. ponad 30 referatów i komunikatów oraz był organizatorem 6 konferencji naukowej, w tym międzynarodowych.

W toku prac badawczych Pracowni Ruchu Oporu, a następnie jako kierownik Zakładu II Wojny Światowej, Matusak wykonywał prace redakcyjne, m.in. był redaktorem materiałów z sesji *Służba zdrowia w dziejach obronności kraju* oraz z sesji *Powstanie warszawskie 1944*.

Komisja Historyczna kierowana przez J. Gmitruka powołała go na redaktora pisma historycznego Zarządu Krajowego (ZK) ZMW - „Roczniki dziejów ruchu młodowiejskiego” (1986-1987). W 1982 r. wspólnie z J. Gmitrukiem współorganizował i pełnił funkcję wiceprzewodniczącego Komisji Historycznej ZK ZMW. W 1984 r. został powołany do Prezydium Komitetu Olimpiad ZK ZMW oraz był sekretarzem Olimpiady Wiedzy o Wsi. Systematycznie pogłębiał i poszerzał swoje zainteresowania badawcze, zwłaszcza w zakresie polskiego procesu historycznego okresu II wojny światowej oraz metodologii i metodyki pracy historyka ruchu oporu, wykorzystując zdobyte doświadczenia.

Blisko 10 lat prowadził w WIH, wspólnie z prof. dr. hab. Witoldem Biegańskim, a następnie samodzielnie, seminarium doktorskie z zakresu ruchu oporu, uczestniczyło w nim kilkunastu doktorantów. Po kilku latach obronione zostały pierwsze prace, których był promotorem: mgr. Jacka Sawickiego (*ZWZ-AK w aglomeracji podwarszawskiej 1939-1945*) oraz mgr Wandy Sadurskiej (*Udział kobiet w łączności Okręgu Warszawskiego AK 1939-1945*). Obydwie prace ukazały się drukiem.

Kryzys WIH i stopniowa jego likwidacja spowodowały, że przyjął propozycję pełnomocnika rektora Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej (WSR-P) w Siedlcach

dr. Franciszka Gryciuka, który organizował kierunek historia w uczelni siedleckiej i podpisał oświadczenie, iż podejmie pracę na pierwszym etapie po uruchomieniu studiów. W 1992 r. rozpoczął pracę dydaktyczną, naukową i organizacyjną w WSR-P w Siedlcach, biorąc udział w tworzeniu przez prof. dr. hab. Zygmunta Sułowskiego Instytutu Historii. W 1995 r. podjął również pracę w Mazowieckiej Wyższej Szkole Humanistyczno-Pedagogicznej w Łowiczu, gdzie wkrótce objął stanowisko dziekana Wydziału Humanistycznego, a następnie dziekana Wydziału Historycznego, który prowadził studia magisterskie stacjonarne i zaoczne oraz podyplomowe. Opracował koncepcję i programy studiów, stworzył ośrodek badawczy, pozyskał kadre, co umożliwiło wystąpienie z wnioskiem o uprawnienia do nadawania stopnia dr. nauk humanistycznych w zakresie historii.

Pracując w Siedlcach włączył się do badań nad historią Podlasia. Był prezesem Siedleckiego Towarzystwa Naukowego; w latach 1993-1998 dyrektor Instytutu Historii Wydziału Humanistycznego, następnie został dwukrotnie wybrany na dziekana Wydziału Humanistycznego na dwie kadencje – lata 1999-2005. Będąc dziekanem wystąpił z wnioskiem o wydzielenie z Wydziału Humanistycznego Instytutu Zarządzania i przekształcenia go w Wydział Zarządzania, co zostało zrealizowane przez Rektora. Przyczynił się do powstania nowych kierunków studiów: politologii i neofilologii oraz do uzyskania przez Wydział Humanistyczny prawa doktryzacji w zakresie nauk humanistycznych, kierunek historia. Z jego inicjatywy utworzono nagrodę Złotego Jacka, fundowaną, przez rektorów uczelni siedleckich, Marszałka Samorządu Wojewódzkiego, Siedleckie Towarzystwa Naukowe i Stowarzyszenie „Brama”, przyznawaną za najlepsze prace naukowe i prace magisterskie, dotyczące regionu, a także dla najwybitniejszego twórcy z zakresu kultury i sztuki oraz instytucji zasłużonej dla nauki i kultury Podlasia. Nagrody są wręczane corocznie w czasie Siedleckich Dni Nauki. Był Przewodniczącym Jury kilku ogólnopolskich konkursów historycznych: Prawda i Pamięć, Małe ojczyzny w Wielkiej Europie, Powstania Polskie 1944 r. Był współtwórcą Unii Profesorów w Siedlcach i członkiem jej zarządu.

W latach 1990-1993 uczestniczył w pracach Komisji Kwalifikacyjnej Rady Szkolnictwa Wojskowego i Nauki, 1992-2000 – Centralnego Ośrodka Metodycznego Studiów Nauczycielskich Ministerstwa Edukacji Narodowej przy Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie, był członkiem Konferencji Rektorów Wyższych Szkół Pedagogicznych, Rady Fundacji Edukacyjnej „Transformacje”, wiceprzewodniczącym (od 1999 r.) Rady Naukowej Mazowieckiego Stowarzyszenia Naukowego im. S. Herbsta, członkiem Komisji Historycznej Zarządu Krajowego Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych, a od 1988 r. członkiem Rady Uniwersytetów Ludowych Zarządu Krajowego ZMW.

Prof. Matusak został powołany do Komitetu Nauk Historycznych PAN, gdzie powierzono mu funkcję zastępcy przewodniczącego Komisji Historii Wojskowości. Był przewodniczącym Komisji Historycznej Zarządu Głównego Ochotniczej Straży Pożarnej (2008-2013), w latach 2014-2019 wiceprzewodniczącym Zarządu Głównego Ludowego Towarzystwa Naukowo-Kulturalnego, Stowarzyszenia Frankfurter Projekt Deutsch-Polnische Geschichte i Amerykańskiego Towarzystwa Bibliograficznego. Został wybrany na prezesa Zarządu Głównego Stowarzyszenia Historyków Wojskowości, na prezesa Zarządu Głównego Stowarzyszenia Dom Polski „Sarmacja”. Był członkiem Towarzystwa Miłośników Historii w Warszawie oraz

towarzystw naukowych w Sandomierzu, Warszawie i Drohiczynie; członkiem honorowym Komitetu Festiwalu Nauki i Sztuki w Siedlcach. W 2004 r. uzyskał nominację i wpis do Złotej Księgi Nauk Humanistycznych.

Po przejściu na emeryturę w 2013 r. przez dwa lata pracował na umowę o dzieło w Akademii im. Leona Koźmińskiego w Warszawie. Później podjął pracę etatową w Wyższej Szkole Administracji w Bielsku-Białej. Pracę zakończył w 2018 r. ze względu na stan zdrowia.

Zorganizował w Instytucie Historii Akademii Podlaskiej pracownię wydawniczą, która wydała własnym sumptem 82 pozycje książkowe, wzbogacając wiedzę historyczną o regionie. Utworzone z nich biblioteczki regionalne trafiły do szkół na Podlasiu. Uczestniczył w wydawaniu „Szkiców Podlaskich” (od 1994 r. członek Rady Naukowej, następnie redaktor), „Podlaskiego Kwartalnika Humanistycznego” (członek redakcji), obcojęzycznej „Doctriny” (przewodniczący Rady Naukowej), następnie od 2004 r. redaktor; „Transformacji” (1995 – członek Rady Redakcyjnej), „Mazowieckich Studiów Humanistycznych” (członek Rady Redakcyjnej 1996-2002), „Prac Archiwalno-Konserwatorskich” (od 2001 r. członek Kolegium Redakcyjnego), „Roczników dziejów ruchu ludowego” (od 1996 r. członek Rady Redakcyjnej), „Zeszytów Historycznych Zarządu Głównego Ochotniczych Straży Pożarnych” (od 1996 r. członkiem Kolegium Redakcyjnego), „Pro Memoria” (od 2002 r. członek Komitetu Programowego), „Zeszytów Naukowych WSRP. Historia” (red. naczelny), Komitetu Wydawniczego WSRP-Akademii Podlaskiej (członek, następnie przewodniczący 1996-1999).

Brał udział w pracach badawczych nad monografiami miast podlaskich: Siedlec, Sokołowa Podlaskiego, Radzunia Podlaskiego i Węgrowa. W Siedlcach opublikował kilka swoich podstawowych prac, w tym: syntezę *Druga wojna światowa* (Siedlce 2003, Warszawa 2005), współautor i redaktor naukowy książki: *Edukacja i kultura Polski Podziemnej 1939-1945* (Siedlce 1997), *Wywiad ZWZ – AK 1939-1945* (Siedlce 2002), za którą otrzymał nagrodę Złotego Jacka, sześć tomów dokumentów *Powstanie warszawskie 1944* (Warszawa 1997-2004), *Europa walcząca 1939-1945* (Siedlce 2005). Wspólnie z Siedleckim Towarzystwem Naukowym podjął trud wydawania serii „Monografie Podlaskie”, których opublikowano pięć.

Był współorganizatorem kilkudziesięciu sesji naukowych, m.in. w 2003 r. VII Ogólnopolskiego Forum Historyków Wojskowości w Siedlcach nt. źródeł do historii wojskowości, międzynarodowych sesji nauk.: „Militaryne aspekty powstania warszawskiego” (Warszawa 2004), „Druga wojna światowa w Europie 1939-1945” (Siedlce 2005), ogólnopolskiego konkursu dla młodzieży szkolnej „Powstania polskie 1944” oraz wspólnie z Uniwersytetem Pedagogicznym w Brześciu, Uniwersytetem Pedagogicznym w Drohobyczu i Uniwersytetem Pedagogicznym w Wilnie cyklu sesji pt. „Rzeczpospolita Obojga Narodów”. Kierował zespołem Kampinoskiego Parku Narodowego i Stowarzyszeniem im. S. Herbsta, opracowującym dzieje Kampinosu i okolic (współautor i redaktor naukowy).

Prof. Matusak wypromował 150 mgr. historii i 15 dr. nauk humanistycznych: Jacka Sawickiego, Wandę Sadurską, Zbigniewa Puchalskiego, Tadeusza Frączka, Wiesława Charczuka, Leszka Czarneckiego, Henryka Micińskiego, Zbigniewa Siemaka, Jerzego Malinowskiego, Jerzego Tomczyka, Ryszarda Bzinkowskiego, Arkadiusza Indraszczyka, Grażynę Korneć, Annę Charczuk oraz Rafała Dmowskiego. Był recenzentem 15 prac doktorskich, uczestniczył jako recenzent lub przewodniczący

komisji w 7 przewodach habilitacyjnych oraz recenzował 13 wniosków na tytuł profesora.

Jego dorobek naukowy i publicystyczny obejmuje ogółem 410 prac: 34 książki, w tym 7 obcojęzycznych, a 10 to prace indywidualne. Wśród publikacji zwartych 20 to monografie i syntezy, 11 tomów dokumentów, 2 inwentarze i kalendarium. Ponadto był redaktorem i współredaktorem 17 publikacji zwartych, w tym 6 syntez, 4 encyklopedii i 10 tomów źródeł. Uczestniczył w redakcjach 11 czasopism naukowych (w tym 3 obcojęzycznych), a był redaktorem 4 czasopism naukowych. Publikacje w ujęciu rocznym wskazują na rozwój naukowy: w 1967 r. – 5, 1968 – 5, 1969 – 8, 1970 – 9, 1971 – 2, 1972 – 1, 1973 – 6, 1974 – 5, 1975 – 14, 1976 – 7, 1977 – 9, 1978 – 9, 1979 – 4, 1980 – 12, 1981 – 9, 1982 -14, 1983 – 11, 1984 – 12, 1985 – 23, 1986- 11, 1987 – 15, 1988 – 10, 1989 – 5, 1990 – 2, 1991 – 4, 1992 – 3, 1993 – 4, 1994 – 8, 1995 – 14, 1996 – 27, 1997 – 18, 1998 – 7, 1999 – 8, 2000 – 9, 2001 – 8, 2002 – 13, 2003 – 31, 2004 – 19, 2005 – 15, a w 2006 r. – 14. Warto podkreślić, że 205 publikacji przypada na okres pracy prof. Matusaka w Siedlcach.

Posiadał znaczący i liczący się w skali kraju i Europy dorobek naukowy. Specjalizował się w historii najnowszej, zwłaszcza w dziejach II wojny światowej. Był pracownikiem wymagającym zarówno od siebie jak i od innych, konsekwentnym i dobrym wychowawcą lubianym przez studentów. Był człowiekiem życzliwym, optymistycznym, z dużym poczuciem humoru; posiadał niezwykłą umiejętność skupiania wokół siebie ludzi i integrowania środowiska.

Za wieloletnią pracę naukową, dydaktyczną, organizacyjną i wychowawczą, został odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Komisji Edukacji Narodowej, medalem „Za zasługi dla Kielecczyzny”, złotą odznaką „Za zasługi dla archiwistyki”, medalem „Za zasługi dla obronności kraju” oraz złotą Hon. Odznaką ZMW i medalem Humanistyki – Medal im. Księżnej Aleksandry Ogińskiej.

Zmarł 6 VI 2020 r. w Warszawie, został pochowany na cmentarzu Bródnowskim (kw. 66g-6-10). Po jego śmierci ukazała się publikacja: J. Gmitruk, P. Matusak, *Polska wojna gospodarcza 1939-1945*, Warszawa 2020.

Włodarkiewicz W., *Prof. Piotr Matusak – jako historyk dziejów najnowszych*, [w:] *Wojsko i kultura w dziejach Polski i Europy. Księga jubileuszowa Piotra Matusaka w 65 rocznicę urodzin*, Warszawa-Siedlce 2006, s. 5-12; **Protasiuk D.**, *Prof. dr hab. Piotr Matusak – jako dziekan* Wydż. *Humanistycznego I IX 1999-31 VIII 2005*, Tamże ..., s. 13-9; **Korneć G.**, *Bibliografia publikacji prof. dr. hab. Piotra Matusaka*, Tamże ..., s. 20-42.

Wojciech WŁODARKIEWICZ

TOMASZKIEWICZ Ignacy (1888-?), rolnik z Czerwonki (powiat węgrowski), poseł na Sejm II (1928-1930) i III (1930-1935) kadencji.

Urodził się 3 XI 1888 r. w Czerwonce pow. węgrowski. Po ukończeniu szkoły elementarnej zajął się prowadzeniem gospodarstwa rolnego w Czerwonce. Działał w samorządzie gminy i powiatu. Udzielał się w organizacjach o charakterze rolniczym.

W 1928 r., z ramienia Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem (BBWR), po raz pierwszy został posłem z okręgu 3 (siedleckiego). Otrzymał mandat od Seweryna Ludkiewicza (BBWR, prezes Państwowego Banku Rolnego), który nie mógł pogodzić pracy zawodowej z obowiązkami posła. Wówczas, obok Tomaszkiewicza, wybrano z tego okręgu Aleksandra Dębskiego i Józefa Milika (endecja) oraz Zygmunta Gralińskiego (Polskie Stronnictwo Ludowe „Wyzwolenie”). Ślubowanie złożył na pierwszym posiedzeniu 27 III 1928.

Po wyborach z 1928 r. i słabym wyniku BBWR (Polska – 21%, okręg nr 3 – 17,3%, powiat sokołowski – 12,8%). Tomasziewicz zaangażował się w akcję zjednywania nowych zwolenników. Podczas powiatowego zjazdu sympatyków BBWR w Sokołowie Podlaskim, 15 VII 1928 r., wygłosił przemówienie o ówczesnej sytuacji politycznej w sejmie i pozytywnym nastawieniu jego ugrupowania do rządu. W 1929 r., w ramach akcji informacyjnej BBWR, na terenie powiatu sokołowskiego pod jego przewodnictwem odbyły się zebrania w Sokołowie (10-11 IV), Kosowie (25 VIII), Sterdyni (8 IX) i Wyróżbach (24 XI).

Od XII 1930 do I 1931 r. BBWR województwa lubelskiego prowadziło prace związane z organizacją wewnętrzną ugrupowania. Od II 1931 r. rozpoczęto prace w terenie. W tych działaniach aktywnie uczestniczył Tomasziewicz. W 1930 r. po raz kolejny, z ramienia BBWR, uzyskał mandat poselski z okręgu nr 3. Innymi wówczas wybranymi posłami byli: Feliks Grzymała (BBWR), Sławomir Łaguna (BBWR), Józef Milik (Stronnictwo Narodowe). Ślubowanie złożył 9 XII 1930. Podczas swojej drugiej kadencji dwukrotnie przemawiał na forum sejmowym. Jako referent Komisji Reform Rolnych 13 i 23 III 1933 r. złożył przed Sejmem sprawozdanie z prac nad zmianami w rozporządzeniu Prezydenta RP z 1 II 1927 r. o zniesieniu służebności w województwach centralnych. Podkreślał m.in. konieczność zmian w zakresie oprocentowania spłacanych należności ze względu na ówczesną trudną sytuację gospodarczą.

Tomaszkiewicz razem z Feliksem Grzymałą 23 IV 1933 uczestniczyli w „tradycyjnym święconym” Związku Strzeleckiego w Sokołowie Podlaskim. Brak danych dotyczących dalszych losów Tomaszkiewicza.

Skorowidz do sprawozdań stenograficznych z posiedzeń Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej od 27 marca 1928 r. do 29 marca 1930 r. Okres II, s. 240; Skorowidz do sprawozdań stenograficznych z posiedzeń Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej od 9 grudnia 1930 r. do 29 marca 1933 r., s. 98; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Okres III, Sesja zwyczajna r. 1932/1933, Sprawozdanie Stenograficzne z 95 posiedzenia w dniu 13 marca 1933 r., s. 51-52; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Okres III, Sesja zwyczajna r. 1932/1933,

Sprawozdanie Stenograficzne z 101 posiedzenia w dniu 28 marca 1933 r., s. 29-30; *Statystyka Polski, Statystyka wyborów do sejmu i senatu odbytych w dniu 4 i 11 marca 1928 r.*, tom X, GUS, W. 1930, s. XXXIV, 5; *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. nauk. **J. Majchrowski** przy współpracy **G. Mazura** i **K. Stepana**, W.1994, s. 457; **Ryżewski G.**, *Dwudziestolecie międzywojenne*, [w:] *Sokołów Podlaski. Dzieje miasta i okolic*, pod red. **G. Ryżewskiego**, Białystok-Sokołów Podlaski 2006, s. 525; Archiwum Akt Nowych, Urząd Wojewódzki Lubelski, sygn. 1749/4; Archiwum Państwowe w Lublinie, Urząd Wojewódzki Lubelski, Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 162, k. 44, Uwagi o sytuacji politycznej w terenie, b.d.; Archiwum Państwowe w Siedlcach, Starostwo Powiatowe w Sokołowie Podlaskim, sygn. 9, k. 46, Sprawozdanie sytuacyjne tygodniowe nr 29, 18 VII, 1928; sygn. 13, k. 17, Sprawozdanie sytuacyjne miesięczne nr 4, 2 V 1933.

Małgorzata IWAŃSKA